

ХРИСТИЯНСКАТА СТРАНА НА ГЕО-МИЛЕВАТА ПОЕМА „СЕПТЕМВРИ“

Стилианос Капатос

Атински национален и Каподистриев университет

THE CHRISTIAN SIDE OF G. MILEV'S POEM "SEPTEMBER"

Stylianos Kapatos

National and Kapodistrian University of Athens

The article analyzes the Christian side of the poem "September", which was written and printed in 1924 by the main representative of expressionism in Bulgarian literature Geo Milev (1895–1925). The relevance of this topic is confirmed by the fact that Geo Milev's poem "September" raises existential and universal human problems that continue to concern contemporary readers. The themes of religious archetypes, historical and mythological messages, universal symbolism, and other characteristic elements of the poem (such as rebellion) have also been studied in the scholarly works of E. Sugarev, D. Efendulov, P. Slavcheva, and others. This article is based on these studies, as well as one other previous works on the subject. G. Milev's poem is analyzed in the context of the general cultural and literary influences of the 20th century – a period of time torn apart by wars, revolutions, and the spiritual crisis of a person who renounces religion (Christianity).

Keywords: Geo Milev, poem "September", Christianity, revolution, mythology, symbolism, diabolism

В научната си публикация „Библія як ідеологія“ (1970) представителят на украинското славянско неоезичество Владимир Петрович Шаян отбелязва, че Библията не представлява просто част от световната история, а функционира като огледало както на историческото развитие на човечеството, така и на индивидуалната човешка съдба (Шаян/Shayan 1970). Подобно разбиране за Свещеното писание като историко-екзистенциален модел откриваме и в поемата „Септември“ на Гео Милев, където библейският дискурс се превръща в интерпретативна рамка на националното историческо преживяване.

В поемата се появява образът на българския свещеник и революционер Андрей Иванов (1879 – 1923), конструиран едновременно като историческа личност, митологизирана фигура и символен персонаж. Ако

тръгнем по линия на сравненията, ще трябва да си припомним „Деяния на светите апостоли“, където фарисеинът Гамалиил предупреждава за съдбата на месианските водачи, чиито движения завършват с разпад след гибелта на техния водач (Деян. 5:34 – 37). Историческият фон на тези събития е напрежението в римска Юдея, довело до Първата юдейско-римска война и разрушаването на Йерусалимския храм през 70 г. сл. Хр. (Wyllen/Уайлин 1996). Така библейската история се превръща в архетипен модел за разчитане на революционните катастрофи в модерната епоха.

Образът на поп Андрей активира отчетливи библейски аналогии: под негово водачество се мобилизира общност от хора без военно въоръжение и подготовка, легитимиращи действието си чрез моралното чувство за справедлив гняв, породен от деформациите на обществения ред (Славчева/Slavcheva 2015). Екзистенциалните въпроси „Защо, Господи, защо?“ и „Кой излъга нашата вяра?“ изразяват кризата на доверието към трансцендентния морален гарант. Лирическият субект проблематизира божествената справедливост, актуализирайки класическия епикурейски парадокс за злото: ако Бог желае да премахне страданието, но не може – е безсилен; ако може, но не желае – е несправедлив. Така разколебаването на вярата се явява резултат от историческото разочарование и преживяното насилие (Ефендулов/Efendulov 1999; Сугарев/Sugarev 1989; ГМ/GM1).

Гео Милев обаче не внушава, че човекът губи вярата си, защото Бог действително изоставя света. Поемата разкрива злобата, заложена в основата на революционния патос, като разрушителна стихия: „Нощта ражда из мъртва утроба вековната злоба на роба: своя пурпурен гняв“. Тази експлозия на насилие е противопоставена на християнското учение, основано върху любовта и принципа „Бог е любов“ (Генов/Genov 1985; Ефендулов/Efendulov 1999; Славчева/Slavcheva 2015; Лудовикос/Ludovikos 2022; ГМ/GM1). В този смисъл бунтът в „Септември“ представя революцията като насилие, осъществявано „с огън и меч“, сходно с въстанията на древния еврейски народ срещу чуждото политическо господство, докато християнството имплицитно се явява носител на друга – вътрешна, духовна революция, насочена към преодоляване на греховното иго в човека.

Следователно Бог Йехова, Саваот, както и множеството езически божества – Зевс, Юпитер, Ахурамазда, Индра, Тот и Ра – не могат да бъдат мислени като носители на революционно насилие или като виновници за човешкото страдание. Отговорността принадлежи единствено на човека. Молитвеното обръщение „С нами Бог“, познато от ста-

розаветната традиция на народи, изправени пред завоевателни войни, както и призивите на бунтовниците в поемата, са насочени не към трансцендентния Бог, а към нова сакрализирана фигура – „Бог-бунтовник“ (Ефендулов/Efendulov 1999; ГМ/GM1).

Литературнокритическите изследвания върху митологичните и окултните мотиви в руския романтизъм и символизъм свързват понятието „Бог-бунтовник“ със сатанинския или неоезически образ на метафизичния бунт – символ на съществуване извън Бога и отрицание на сакралния морален ред. В тази перспектива възгласът „Долу Бог“ в поемата може да бъде разчетен като модерна вариация на евангелския вик „Разпни Го!“, отправен срещу Христос именно защото Той отказва логиката на кървата революция (Мат. 17:22 – 23; Кулагина/Kulagina 2010; Попова/Порова 2013; Сулимов, Черниговских/Sulimov, Chernigovskikh 2015).

Димитър Ефендулов вижда в поп Андрей аналог на героя от поемата „Двенадцать“ (1918) на Александър Блок – фигура на модерния нихилист, превърнал се в разрушител на Божия дом и символ на духовната криза след революцията (Ефендулов/Efendulov 1999). В този контекст думите на Гео Милев „Всички пътища водят в Рим. Само един път води в Рая – пътят на свободата“ могат да бъдат интерпретирани като предупреждение: бунтът срещу външното иго носи риска човек да се превърне в нов господар и потисник.

Фигурата на Сатаната в „Септември“ функционира като метафора на властта, наследяваща римския императорски модел – власт, която външно се легитимира чрез християнството, но съхранява езическия принцип на самообожествяване. Така възниква фалшив сакрален образ, подменящ истинския образ на Бога. Лозунгът „Отечеството е в опасност“ се превръща в идеологически инструмент, чрез който насието се оправдава като защита, макар да носи антихристиянски характер (ГМ/GM1)¹.

Поемата разгръща българската история по модел, сходен с библейската историософия, превръщайки историческото събитие в драма на човешката личност. Човекът се оказва едновременно бунтовник и гонител, жертва и палач², а конфликтът придобива братоубийствен ха-

¹ Става дума за преследванията на правителството на Цанков срещу участниците в Септемврийското въстание и организаторите на ново въоръжено въстание в България под ръководството на Комунистическия интернационал (КИ) и съветското правителство, т.е. срещу Българската комунистическа партия (БКП), Българския земеделски народен съюз (БЗНС) от предишното правителство на А. Стамболийски (1918 – 1923 г.), Федерацията на анархокомунистите в България (ФАКБ) и др. За повече информация вж. Христов, Петров/Hristov, Petrov 2016.

² Тук виждаме, че образите от актантовия модел на световноизвестния съветски теоретик на приказките и фолклорист Владимир Я. Пропп (1985 – 1970 г.), т.е. ге-

рактер – сблъсък между сънародници, при който границите между двете страни се размиват (Ефендулов/Efendulov 1999).

В същото време поемата извършва обратна трансформация: революционният бунт постепенно се преосмисля като духовна християнска революция – път към „Рая“. Поп Андрей преминава от носител на революционния гняв към проповедник на Христовата любов, а лозунгът „Долу Бог / Без бог!“ се преобръща в „Смърт на Сатаната / без господар!“. Така Гео Милев продължава традицията на европейския романтизъм и символизъм, изграждащи образа на модерния човек, изгубил сакралните основания на битието и преминаващ през духовна криза, която се оказва необходим етап към възраждането. Евангелският цитат „И свет во тме светитя...“ (1924) обозначава именно тази възможност за духовно просветление, родено от историческата тъмнина (ГМ/GM2; Кулагина/Kulagina 2011; Ефендулов/Efendulov 1999).

Целта на литературния герой – бившия аморалист – е възстановяването на изгубения свят на хармонията, но вече върху основата на осъзнато морално и религиозно разбиране за доброто и злото. Именно отсъствието на тази духовна ориентация е довело до загубата на „рая“ или „златния век“. Подобна концепция откриваме и в книгата на Владимир Петрович Шаян „Українська символіка“, където авторът анализира категориите добро, зло и революция в контекста на изследвания върху разказа „Сон смешного человека“ (1877) на Ф. М. Достоевски (Шаян/Shayan 1996; Арсентьева, Борисова/Arsentieva, Borisova 2025).

В тази перспектива стихът на Гео Милев „отвѣд: там цѣфти Ханаан, от Правдата обетован нам [...] С нами Бог“ придобива ясно духовно значение. Поетът не утвърждава идеята за земен утопичен рай – старозаветната земя Ханаан, към която Мойсей води освободения еврейски народ, – а насочва към идеята за Новия завет между човека и Бога: духовния рай като обновено състояние на човешкото съществуване и възстановен „златен век“ на вътрешното съгласие (Ефендулов/Efendulov 1999).

Оттук следва и основният извод на изследването: поемата „Септември“ е дълбоко свързана с естетиката на европейския романтизъм и символизъм – литературни направления, в които Сатаната, както и редица фолклорни и езически образи, претърпяват символна трансформация и се превръщат в медиатори на духовното изпитание и възраждане на героя (Кулагина/Kulagina 2011). В съзвучие с възгледите на руския религиозен философ Николай Бердяев митът, митологията и ху-

рой, антигерой, помощник, противник, добро, зло, които виждаме в „структурата на приказките с 31 функции“ от неговата „Морфология на приказката“ (Проп/Prop 1928) са обединени в едно лице – лицето на всекиго от нас.

дожествената фантазия представляват образно-метафоричен език, чрез който човекът осмисля противопоставянията между добро и зло, земно и небесно, свещено и профанно – процес, подпомагащ развитието на религиозното съзнание. Християнството в този смисъл се явява откровение за смисъла на битието – вяра в свръхестествения Творец „на небето и земята, на всичко видимо и невидимо“, формулирана в Символа на вярата (Ефендулов/Efendulov 1999).

Въпреки че се мисли като образцово произведение на експресионизма, поемата на Гео Милев може да бъде разгледана и в контекста на модернистичното направление диаболизъм, утвърдило се в българската литература през 20-те години на XX век. Както отбелязва Стефани Калчева, диаболизмът изхожда от театралната метафора за света като сцена – идея, свързвана с Шекспировото разбиране за човешкия живот като роля и игра на сенките, насочена към прехода от карнавалното съществуване към вечността (Калчева/Kalcheva 2015). Подобна посока на интерпретация предлага и руският богослов и литературен критик Георгий Кочетков по отношение на романа „Майстора и Маргарита“ на Михаил Булгаков, където всички персонажи – включително Сатаната – функционират в рамките на божествения промисъл (Кочетков/Kochetkov 1992).

Аналогична театралност се открива и в „Септември“, където се появява своеобразна „сакрална трупа“ от митологични и религиозни фигури – Юпитер, Ахурамазда, Индра, Тот, Ра, Йехова, Саваот, Ахил, поп Андрей и др. Тази множественост не цели религиозна подмяна или отрицание на вярата, а разкрива универсалния духовен конфликт на човека. Поемата е насочена не срещу религията, а срещу войната, насилието и разрушителния дух на злобата.

Следователно новаторството на „Септември“ се състои в обратното движение спрямо очакванията на революционната поезика. Произведението не трансформира Христовата светлина в светлина на революцията и не десакрализира божествения образ, превръщайки го в идеологически инструмент. Напротив – поемата преосмисля революционния опит чрез християнската идея за вътрешна духовна промяна. „Септември“ не е стихотворение за революцията, постигната „с огън и меч“, нито за атеистично богоборство, а художествен разказ за духовната революция на човека. Именно в този широк литературен контекст – включващ европейския символизъм, руския религиозен модернизъм и българския диаболизъм – произведението разкрива своята истинска естетическа и философска перспектива.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Арсентьева, Борисова/Arsentieva, Borisova 2025:** Арсентьева, Н. Н., В. В. Борисова. «Сон смешного человека» (Достоевский): описание и анализ рассказа. // *Классическая литература: Литература 19 века*. <https://classlit.ru/publ/literatura_19_veka/dostoevskij_f_m/son_smeshnogo_cheloveka_dostoevskij_opisanie_i_analiz_rasskaza/66-1-0-1458>, 4 август 2025. [Arsentieva, N. N., V. V. Borisova. “Son smeshnogo cheloveka” (Dostoevsky): opisanie i analiz rasskaza // *Klassicheskaya literatura: Literatura 19 veka*.]
- Библия/Bibliya 2021:** Евангелие от Матфея; Деяния апостолов // *Библия. Новый Завет*. Москва: Издательство АСТ: Православное чтение, 2021, 7 – 48; 148 – 190 [Deianiia apostolov. // *Bibliya. Novyy Zavet*. Moskva: Izdatel'stvo AST: Pravoslavnoye chteniye, 2021, 7–48; 148–190.]
- Генов/Genov 1985:** Генов, К. Маяковски и Г. Милев. // *Българската литературна критика за Г. Милев*. София: Наука и изкуство, 1985. [Genov, K., Mayakovsky i G. Milev. // *Balgarskata literaturna kritika za G. Milev*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1985.]
- Ефендулов/Efendulov 1999:** Ефендулов, Д. *Религиозни първообрази в поемата „Септември“ на Гео Милев*. Варна: Хирон, 1999. [Efendulov, D., *Religiozni parvoobrazi v poemata „Septemvri“ na Geo Milev*. Varna: Hiron, 1999.]
- Калчева/Kalcheva 2015:** Калчева, С. Непознатата мистика около българския диаволизъм. // *Аз чета*, 28.10.2015, <<https://azcheta.com/nepoznatata-mistika-okolo-balgarskiya-diabolizam/>>, 5 август 2025. [Kalcheva, S., Nepoznatata mistika okolo balgarskiya diabolizam. // *Az cheta*, 28.10.2015.]
- Кочетков/Kochetkov 1992:** Кочетков, Г. О главном герое романа М. Булгакова “Мастер и Маргарита”. // *Православная община. Электронная версия журнала ВЕТА*, 1992, № 10, <<https://vehi.net/mbulgakov/kochetkov.html>>, 5 август 2025. [Kochetkov, G., O glavnom geroje romana M. Bulgakova “Master i Margarita”. // *Pravoslavnaia obshchina. Elektronnaya versiya zhurnala VETA* 1992, № 10.]
- Кулагина/Kulagina 2010:** Кулагина, Г. Н. Индивидуализм в русской культуре Серебряного века. // *Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки*, 2010, № 11 (91), 224 – 229. [Kulagina, G. N., Individualizm v russkoi kul'ture Serebrianogo veka. // *Vestnik Tambovskogo universiteta. Seria: Gumanitarnyye nauki*, 2010, № 11 (91), 224–229.]

- Кулагина/Kulagina 2011:** Кулагина, Г. Н. Образ Сатаны как символ бунта против несправедливости в русской культуре начала XX века. // *Вестник Челябинского государственного университета*, 2011, № 30 (245), 16 – 20. [Kulagina, G. N., Obraz Satany kak simvol bunta protiv nespravedlivosti v russkoi kul'ture nachala XX veka. // *Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2011, № 30 (245), 16–20.]
- Лудовикос/Ludovikos 2022:** Лудовикос, Н. Бог е любов. // *ПравославиеБГ*, 14.07.2022 <<https://www.pravoslavie.bg/?p=1626842#:~:text=>>, 5 август 2025. [Ludovikos, N., Bog e lyubov. // *PravoslavieBG*, 14.07.2022.]
- Попова/Popova 2013:** Попова, Л. В. Демонизм в поэзии Серебряного века. // *Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова*, 2013, № 6, 175 – 179. [Popova, L. V., Demonizm v poezii Serebrianogo veka. // *Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. A. Nekrasova*, 2013, № 6, 175–179.]
- Проп 1928:** Пропп, В. Я. *Морфология сказки*. Ленинград: Academia, 1928. [Prop, V, Ya. *Morfologiya skazki*. Leningrad: Academia, 1928.]
- Славчева/Slavcheva 2015:** Славчева, П. “Септември” – поема на гнева, бунта, рушенето и съграждането. // *Издателство “Либра Скорп”*. Меридиан 27 – Електронно списание за литература, 04.06.2015, <<https://www.meridian27.com/article/septemvri-poema-na-gneva-bunta-rusheneto-i-sgrazhdaneto>>, 5 август 2025. [Slavcheva, P., “Septemvri” – поема на гнева, бунта, rusheneto i sagrazhdaneto. // *Izdatelstvo “Libra Skorp”*. *Meridian 27 – Elektronno spisanie za literatura*, 04.06.2015.]
- Сугарев/Sugarev 1989:** Сугарев, Е. Някои основни моменти от естетическата биография на Г. Милев. // *Г. Милев. Нови изследвания и материали*. София: Български писател, 1989. [Sugarev, E., Nyakoi osnovni momenti ot esteticheskata biografiya na G. Milev. // *G. Milev. Novi izsledvaniya i material*. Sofia: Balgarski pisatel, 1989.]
- Сулимов, Черниговский/Sylimov, Chernigovsky 2015:** Сулимов, С. И., Черниговский, И. В. Современный Сатанизм: Заговор против заговорщиков. // *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики в 2-х ч*, 2015, Ч. II., № 1 (51), 177 – 182. [Syimov, S. I., Chernigovsky, I. V., Sovremennyi Satanizm: Zagovor protiv zagovorshchikov. // *Istoricheskiye, filosofskiye, politicheskiye i iuridicheskiye nauki, kul'turologiya i iskusstvovedeniye. Voprosy teorii i praktiki v 2 ch*, 2015, Ch. II., № 1 (51), 177–182.]
- Христов, Петров/Hristov, Petrov 2016:** Христов, Х., П. Петров. *Белят терор от 1923 – 1925 г. Три епохи на държавна репресия*. Со-

фия: Сиела, 2016. [Hristov, H., Petrov, P., *Beliyat teror ot 1923–1925 g. Tri epohi na darzhavna represiya*. Sofia: Siela, 2016.]

Шаян/Shayan 1970: Шаян, В. *Біблія як ідеологія. Студія із ділянки порівняльного релігієзнавства*. Л.: Орден, 1970. [Shayan, V. *Bibliya yak ideologiya. Studiya iz dilyanki porivnyalnogo religiyeznavstva*. L.: Orden, 1970.]

Шаян/Shayan 1996: Шаян, В. *Українська символіка*. Г.: Українське відродження, 1990. [Shayan, V. *Ukrains'ka symbolika*. H.: Ukraïns'ke vidrozhennia, 1990.]

Wylen/Уайлин 1996: Wylen, S. *The Jews in the Time of Jesus: An introduction*. New York; Mahwah; New Jersey: Paulist Press, 1996.

ИСТОЧНИЦИ

ГМ/GM1: Милев, Г. *Септември*. П.: Нарстуд, 1927. [Milev, G. *Septemvri*. P.: Narstud.]

ГМ/GM2: Милев, Г. „И свет во тме светится...“. // *Избрани произведения*, 1971, т. 2, 183 – 187. [Milev, G. „I svet vo tme svetitsya...“. // *Izbrani proizvedeniya*, 1971, t. 2., 183–187.]